

Јелена Даниловић*

ЈЕВРЕЈСКИ И РИМСКИ РОБОВИ ПРЕМА ФЛАВИЈЕВОМ ЈУДЕЈСКОМ РАТУ

Фактички и правни животи робова у првим деценијама овог миленијума приказује се према подацима које пружа Јосиф Флавије у Јудејском рату, са жељом да се на основу описаног збивања провере и уједињене наша сазнања о античком ројству. Први део рада садржи излагања о робовима које су поседовали Јевреји, и то без обзира на њихово порекло, дружи о римским робовима и ослобођеницима који су били јудејског порекла. Изложена су и нека оштрија схватања јеврејског народа о ројству, као што је правило да Јеврејин не може бити роб другој Јеврејина, затим да се ројством сматра и положај Јеврејина после римских освајања, и да је боља смрт него падање у ројство, што илустрирају познати случај колективног самоубиства војске и народа непосредно пред освајање царства Масаде. Дати је и један необичан пример ослобађања из ројства иако што се окованом робу секиром разбијају окови и тиме он добија слободу који је имао пре него што је постао роб, у датом примеру слободу пуноправног римског грађанина.

Кључне речи: *Роб. – Рајови. – Заробљеници. – Патрионални односи. – Јеврејски погледи на ројство. – Ослобађање из ројства.*

Међу изворима који нас обавештавају о римској и посебно јудејској историји у периоду највећег успона римске империје истиче се и литерарна заоставштина истакнутог јеврејског првосвештеника и војсковође, потом римског роба, ослобођеника и, на крају, пуноправног грађанина, ерудите и историчара Јосифа Фла-

* Др Јелена Даниловић, редовни професор универзитета у пензији.

вија.¹ Она пружа обиље разноврсних података за историју Рима и Јудеје, па је у модерној историографији свестрано коришћена, а посебно његов *Јудејски рат*,² опис отпора јеврејског народа против Римљана и разарања Јерусалима. До сада, међутим, није обраћана посебна пажња на податке који се односе на робове, иако би из тога видокруга могло да дође више светла на наша сазнања, не толико о правном, колико о фактичком положају робова, како римских тако и јудејских, и то претежно у ратним условима. Придружујући се владајућем мишљењу да је *Јудејски рат* највећим делом поуздан извор сазнања, да Флавијева казивања верно описују већину догађаја,³ настојаћемо да на основу њих прикажемо фактички положај робова, њихову улогу у свакодневном животу, као и да извучемо неке закључке о њиховом правном положају. Прво ћемо се задржати на робовима које су поседовали Јевреји, а затим, нешто краће, на римским робовима који су били Јевреји.

I

1. Као и свуда у ондашњем свету, и робови које су поседовали Јевреји били су или на дворовима владара, њихових жена и синова, и великаша, што би одговарало римској *familia urbana*, или су били проста радна снага која је обављала све теже послове, у домаћинствима, на имањима (*familia rustica*), у рудницима и другде. Флавије даје много више података о кућним робовима и њиховом односу према господару, него о осталима, а готово нигде не наводи ког су били порекла.

На двору цара Ирода робови су обављали различите послове, а неки од њих, вероватно они образованији, били су поверљиве особе које су за господара обављали разне тајне мисије, били његови поклоници, па чак и саветници. Ропкиње су поред осталог биле плетиле и ткале, и вероватно се старале о одећи господара

1 Josephus Flavius (37/38–93. год. н. е.). Рођен у Јерусалиму, Хашмонејац по мајци (племићког порекла). Као веома обдарен младих, са 14 година учествовао у расправама у храму, наклоњен фарисејима, затим три године провео у пустињи. Године 64. боравио у Риму и стекао наклоност Неронове жене Попеје, доцније Веспасијана и посебно Титуса, са којим је био приближно истих година. После опсаде Јерусалима одлази са Титусом у Рим, где је добио статус *cives*, стан и плату као дворски хроничар. Посветио се углавном књижевној делатности и историографији јеврејског народа. Доцније много читан и превођен, поред осталог и због тога што на два места у својим делима помиње Исуса Христа.

2 За овај рад користила сам превод *Јудејског рата* са латинске верзије на наш језик, који је учинио Д. Глумац, изд. „Просвета“, Београд, 1967.

3 H. St. J. Tackeray, *Josephus, the Man and the Historian*, London, 1929, Д. Глумац, „Флавија Јосифа историја Јудејског рата против Римљана“, предговор (нав. издање из 1967. године).

и његове породице. Александар, Иродов син из брака са Маријамном, који није волео оца и на крају је био смакнут, у једном тренутку огорчености прети својој тетки Саломи, Иродовој сестри, да ће једног дана ткати заједно са ропкињама, што значи да би је, ако постане владар, свео на тако низак друштвени ранг да би радила исте послове које раде и ропкиње, односно да би је изједначио са ропкињама (I, 24, 3).

Несумњиво је да су дворски робови били добро упућени у сва збивања. То показује и случај са ропкињама Иродовог брата Фероре. Када је Ирод, у својим познијим годинама, видео да му и његови најближи раде о глави и када је отрован његов брат Ферора, он је ставио на муке све Ферорине ропкиње. Успео је да од њих тако сазна многе податке о завери, па их је на крају помиловао и дао им лекове да лече мучењем настале ране (I, 30, 2–4).

Говорећи о дворским ропкињама, Флавије не разликује јасно њих од слободних жена-дворјанки, па на једном месту за све њих заједно каже „жене Феророве“.⁴ Поједине од њих имале су посебно привилегован положај као господареve наложнице и мајке његове деце. Иродов брат Ферора одбио је да се ожени царском принцезом због љубави према једној ропкињи (I, 24, 6) и Ирод му је, после краће расправе, то и одобрио. Робови од посебног поверења били су евнуси, који су били не само чувари харема, већ су служили господару у његовом свакодневном животу, при облачењу, при јелу, итд. За Ирода Флавије каже да је имао три нарочито поверљива евнуха, од којих је један био пехарник, други је служио јела, а трећи га је спремао на починак и спавао уз њега. Он је морао да убије сву тројицу јер их је био завео Александар (I, 24, 7).⁵ Ирод то није учинио само из љубоморе већ и зато што би они, пристајући уз Александра, могли да га отрују или на други начин убију, односно зато што су престали да буду људи од поверења.

Робови-евнуси и ропкиње-конкубине имали су знатно већу цену од осталих робова и могли су бити предмет богатих даровања. Ирод је тасту свога сина Архелају, владару Кападокије – који га је био посетио ради смиривања свађе у Иродовој породици – при његовом одласку поклонио, поред осталог, и златан прстен, једног евнуха и једну ропкињу по имену Ранихис (I, 25, 6). Више примера показује да је поверење које су уживали лични робови и уопште

4 Ферора је био Иродов брат кога је нарочито волео и поставио за владара („учествовао је у владању целим царством без круне“). Имао је велике приходе од имања које му је као тетраху био поклонио Ирод, али и од свог наслеђеног имања (I, 24, 5). У његовом великом харему од преко 500 жена већина су биле ропкиње.

5 Флавије наводи да су, када су били доведени пред Ирода, признали да им је Александар поред осталог предочио и то да му је отац стар и немоћан, те да ће он ускоро преузети царство, и да ће њих, као и све своје пријатеље, „учинити срећнима“.

кућни робови било велико и да су они без поговора извршавали све што им се нареди. Када је лукави и вероломни Малих – који се нечасним средствима, лажима, подвалама и подметањима, борио за власт – био на гозби коју му је приредио Ирод, домаћин је послао свог роба да доведе римске страже којима је унапред било наређено да убију Малиха (I, 11, 8). Роб Иродовог сина Антипатра признао је Ироду да је свом господару набавио из Египта јак отров и чувао га да њиме, када му буде наређено, убије Ирода (I, 30, 5–7). Дешавало се да су се неки од тих робова и сами почели да мешају у дворске интриге и да воде своју политику. После Иродове смрти, један од таквих робова, Симон, умешао се у немире и отимања око Иродове заоставштине, па је на крају себи ставио дијадему на главу; додуше, ускоро после тога је и сам страдао (II, 4. 3).

За робове који нису живели на дворовима и који би одговарали римској *familia rustica* Флавије не наводи какве су радове обављали и какав им је био живот. Многи од њих су бежали, што значи да је њихов живот би неподношљив и однос према господару супротан од онога који су имали домаћи робови. Флавије наводи да су се крили по шумама и планинама и да их је у време јудејског рата било много у пределу између Масаде и Јерусалима, па их је Симон, син Гриоров, будући вођа устанка, скупљао у своју прву чету, обећавајући им слободу. Нејасно је одакле су били ти одбегли робови, односно из које земље су потицали. Доцније Флавије наводи да је Симон после тога врло брзо увећао своју војску и да су у њу ступали и угледни јудејски грађани, тако да то више није била „војска робова и разбојника“ (IV, 9, 3–4).

Флавије даје мало података о томе како су Јевреји прибављали робове. Основни начини прибављања били су, вероватно, као и свуда у античком свету, претварање ратних заробљеника у робље и куповина робова. Код Јевреја је, изгледа, владало правило да Јеврејин не може бити Јеврејинов роб. То правило било је уопште распрострањено у античком свету, а важило је и у римском праву из доба Републике за пуноправне *cives*. У међусобним сукобима, којих је у периоду који описује Флавије било више, Јевреји су заробљене припаднике противничке стране одмах убијали, вероватно зато што нису могли да их претварају у робове јер су и ови били Јевреји. Неколико таквих догађаја описани су у *Јудејском рашу*.

Средином II и у I веку пре н. е., у борбама за власт између наследника Јуде, Трифон је преваром ухватио Јонатиса, који је требало да наследи Јуду, и ставио га у окове. Пошто је затим био потучен од Јонатисовог брата Симона, у бесу је убио Јонатиса. Симон је потом заузео град Акру и заробио посаду, али се не наводи да ли су заробљеници поубијани или пуштени – у ропству

нису остали.⁶ Александар Јанеус, син Јована Хиркана, у борби за власт са Димитријем Акером, сатерао је своје противнике у град Бемесалин, потом је град разорио, а њих све заробио и одвео у Јерусалим, где их је све побио (I, 4, 6). У време када је Касије, доцније убица Јулија Цезара, био повучен из Мале Азије, дошло је опет до сукоба међу Јудејцима. Тада млади Ирод потукао је тиранина Мариона и протерао га из Галилеје, али је заробљене војнике пустио да се врате у Тир, што му је прибавило велику наклоност становника тога града (I, 12, 2). Међутим, иако заробљени, Јудејци нису могли бити претварани у робове других Јудејаца; они су, изгледа, могли бити продавани као робље у друге земље. На ово би указивао податак да су Хирканови синови Аристокбул и Антигон приликом заузећа Самарије све становништво продали као робове (I, 2, 7).

Што се тиче Римљана које су устаници заробљавали, по свој прилици су одмах убијани. На ово указује Флавије на два места, прво описујући краткотрајне успехе Јудејаца у борбама против Цесија, а затим када говори о таквим успесима до којих је повремено долазило за време великог устанка у доба Веспасијана и Тита. Они су, вероватно, то и морали да чине пошто у току сталних сукоба није било времена да било шта друго ураде са заробљеницима. С друге стране, њихова мржња према Римљанима била је велика, па је убијање заробљеника свакако било и искаљивање беса према завојевачима. И најзад, и римски војници су морали да се боре до краја, зато што су знали шта их чека ако буду заробљени, а и зато што су им то налагали њихови „ратни закони“, на које се позива Тит у свом обраћању војсци после једног неуспеха у борби против устаника, неуспеха који није ни имао дуготрајнијих последица (V, 4, 3–4). Занимљив је случај два римска војника, пешака и коњаника, које су устаници заробили. Пешака су мучили и на крају убили, а коњаник је успео да им побегне и врати се својој војсци. Међутим Тит га је изгредио и истерао из војске за казну што је дозволио да буде заробљен (VI, 7, 1).

2. Флавије даје доста података о Јеврејима као робовима других народа, Римљана или малоазијских околних народа, пре свега Парћана. Иродови противници су обећали Парћанима да ће им дати 500 жена и у новцу 1.000 талената ако помогну да на јудејски престо дође Антигон (I, 13, 1). Парћани су се умешали у ратне сукобе и Антигон је завладао Јудејом, али им обећана награда није била предата, па су, каже Флавије, били посебно неза-

6 Симон се борио против Антиоха и успео је да ослободи Јудејце од македонске власти под којом су били око 170 година. После ове победе изабран је за првосвештеника (I, 2, 2).

довољни „што су им измакле жене“, дакле не зато што им није плаћено 1.000 талената, већ што нису добили 500 жена (I, 13, 11).

Када је Ирод, услед сплетки краљице Клеопатре, заратио против Арапа и био поражен код Канате у Кесарији, многи његови људи били су заробљени (I, 19, 2). Нема, међутим, података о даљој судбини тих заробљеника. Занимљиво је обавештење које даје Флавије о упаду скитског племена Алана у Медију и Арменију, одакле се затим повукло са мноштвом плена и робова (VII, 7, 4), и то као податак који показује да су у то доба и стари културни народи одвлачени у ропство варварских племена.

3. Код Флавија се реч *ройсѿво* користи само за означавање статуса људи који нису били робови (дакле, за онај положај који је у римском праву био супротан статусу *libertatis*), тј. за људе који су под туђом влашћу у тој мери да господар има над њима *ius vitae ac necis* и, у ширем смислу, за покорене народе који нису били претворени у робове, већ су добили статус переграина. Јудејци су такав положај имали у римској држави после освајања Јудеје и Помпејевог уласка у Јерусалим 63. год. пре н. е.,⁷ кад им је остављено њихово унутрашње друштвено и правно уређење, с тим да испуњавају одређене обавезе према Римљанима и да плаћају данак. Статус Јудеје тада, у I веку пре н. е., није био ни бољи ни гори од правног положаја који су имале и многе друге провинције, али се ипак на више места у *Јудејском раѿу* тај статус назива ропством.

У *Јудејском раѿу* су неколико пута цитирани говори јеврејских старешина и вођа, који се обраћају народу или војсци и при томе реч *ройсѿво* користе у том ширем значењу. Тако нпр., када је римска посада за време првог римског освајања Јудеје ушла у Рим и предузела мере да се успостави мир и ред, Флавије за тај догађај каже „падање у ропство“ (I, 7 и 8).⁸ Потресан је опис одбране и пада тврђаве Масаде, за време великог устанка против Рима.

Њен бранилац Елеазар, када је видео да се тврђава не може одбранити пошто су Римљани бацачима ватре запалили њен зид, одржао је војсци и људству које се, бежећи пред непријатељем, било склонило међу зидине тврђаве, говор у коме их позива на

7 Јерусалим је за Помпеја, који се био умешао у борбу за јудејски престо између Аристокла и Хиркана, освојио Писон са само једним одредом војске (I, 7, 2). Главне кривце за рат Помпеј је осудио да буду посечени секиром, а Јудеју је поделио на управне јединице и одредио данак који су били дужни да плаћају Римљанима, и то посебан, изгледа нешто већи, за Јерусалим (I, 6 и I, 7).

8 Јевреји су били највише озлојеђени због тога што је Помпеј ушао у свети део храма звани *Jot Kirur* у коме се налазио златни седмокраки свећњак и сто за хлебове.

колективно самоубиство. У говору Елеазар, поред осталог, каже: „Некада смо решили, јунаци, да не робујемо нити Римљанима, нити икоме другоме, осим Богу... а сада је дошао час који нам наређује да делима потврдимо решење. Зар ми не обещашћујемо сами себе када раније нисмо хтели да сносимо ни безопасно ропство, а сада се с ропством драговољно предајемо најстрашнијим мукама које нам сигурно предстоје ако нас Римљани ухвате живе...” (VII, 8, 6). Статус покороног народа, као што се види, Елеазар назива „безопасно ропство“ и супротставља томе ропство које би их задесило када би их Римљани ухватили живе у Масади. Као што је познато, Римљани су у освојеној Масади нашли много хране и залиха воде, али ниједног живог човека.

На другом месту Флавије цитира говор јудејског владара Херода Агрипе, који је желео да одврати Јудејце од намере да због великих злодела која је у Јерусалиму вршио римски намесник Флор, дигну устанак и протерају Римљане.⁹ У свом говору Агрипа им предочава велику моћ Римљана и као пример наводи им послушност Парћана према њима: „А нису потребне још многе речи, када и најратоборнији Парћани, који заповедају многим народима и имају огромну бојну силу, шаљу у Рим таоце, па се у Риму може видети како се под изговором очувања мира претварају у робове племићи Истока.“ Агрипа и таоце назива робовима, иако они то нигде, па ни у Риму, нису били. Њихов положај је био релативно добар и Парћани су имали права да их повремено замењују другима, а тек ако би се мир прекршио, Римљани су могли да их убију, али не и да их претворе у робове.¹⁰

На тенденцију изједначавања статуса који су имали перергани са статусом робова указивао је на неким местима у књизи о јудејском рату и сам Флавије. Тако се у опису опсаде Јерусалима, којом је руководио Титус, наводи да је он после заузећа другог зида желео да сачува град од потпуног разарања, па је позивао Јевреје на предају, обећавајући да римски војници неће чинити никаква злодела. Како су ти позиви били безуспешни, упутио је Јосифа (Флавија), који је тада већ био римски држављанин и налазио се у Титовој пратњи, да на њиховом језику покуша да уразуми Јудејце.

9 Говор Флавије цитира у целости, I, 16, 4, 8. Цар Агрипа га је одржао у присуству своје сестре Беренике, која је била веома омиљена у народу. Позната је и по великој љубави коју је према њој осећао Титус, дванаест година млађи од ње. Она је у ово време већ живела у Риму, куда ју је био одвео Титус желећи да се ожени њоме, али је у томе био спречен.

10 Изједначавање значења речи *роб* и *ройсџиво* са статусом који су имали Јудејци у римском царству за време првог римског освајања тих крајева није, наравно, нешто специфично за схватања јеврејског народа. Примера за овако фигуративно изражавање има и у новијој историји, па и у нашој. Познато је да су Београђани у бунту против закљученог пакта са Немачком, у пролеће 1941. године, извјикивали улицама Београда: „Боље гроб него роб!“

У свом говору Јосиф поред осталог каже да су Римљани непобедиви и да ропство у које ће становници Јерусалима упасти неће бити за њих тешко (V, 9, 4).¹¹ Он је тиме, очигледно, мислио, да ће добити положај перегрини.

4. Иако Флавије даје доста података о робовима које су поседовали Јевреји, нека питања, значајна за правну историју, у *Јудејском раџу* нису ни дотакнута или су подаци веома штурни. И кад се описују значајни послови које су робови обављали за свога господара, нема података о обиму њихове пословне способности нити како су могли да га обвезују. Исто тако, мало се може сазнати о начинима и форми ослобађања робова. Као што је већ поменуто, дати су примери ослобађања ратних заробљеника, али ослобађање ратног заробљеника није исто што и ослобађање роба који је у власништву свог господара. Заузврат, дато је доста података о ослобођеницима. Из *Јудејског раџа* се, додуше, ништа не може сазнати о обичајним нормама или о правом утврђеним обавезама ослобођеника према господару који га је ослободио, али је описано више случајева њихове искрене оданости према њему и поверења које су уживали.

Када је Иродов брат Ферора био мучки убијен, неколико његових ослобођеника дошло је код Ирода и плачући га обавестило о смрти свога патрона. Флавије каже да су били „дубоко потресени“ (I, 10, 1). У опису Иродове свечане сахране, а он је умро после више од четрдесет година владавине,¹² наводи се да је на челу погребне поворке ишао одред војника, а иза њега пет стотина слугу и искрено ожалостњених ослобођеника, који су носили скупоцене мирисе (I, 33, 9). Међутим, међу ослобођеницима било је и издајника. Када је у једну од завера против Ирода био укључен и Иродов син Антипатар, његов ослобођеник Батил га је у почетку у томе свесрдно помагао и слао Ироду писма са лажним подацима, али доцније, када је завера била откривена, Батил је Ироду, додуше после мучења, све признао и испричао му чак и неке лажи којима је још више оцрнио Антипатра (I, 31–32).

11 Док је Јосиф покушавао да нађе место са кога ће се обратити побуњеницима, народ га је гађао камењем. После су га ипак помно слушали. Његов говор показује да је Јосиф не само био добар познавалац јеврејске историје, већ и да је владао говорничком вештином. Он се неколико пута позивао на Бога, заштитника јеврејског народа и на божју вољу по којој се све и у том тренутку дешава (V, 9, 3).

12 Ирод је умро несрећан због издаје сина Антипатра, кога је, изгледа, највише волео. Претходно је изменио тестамент и за наследника именовао сина Архелеја, а богата завештања одредио сестри Саломе и римском цару Августу. Непосредан узрок смрти била је тешка болест, од које му се утроба распадала и због које је хтео да дигне руку на себе. Било му је „скоро седамдесет година“, а владао је 43 године – I, 33, 1 и I, 33, 7 и 8.

5. На крају ћемо изнети два општа схватања Јевреја о робовима и ропству, чију примену у пракси описује Флавије на два случаја која су се догодила у време јудејског отпора римској власти. Прво је било да ратни командант не сме дозволити да падне у руке непријатеља, па се зато у случају да му прети опасност да буде заробљен, мора убити, тј. извршити самоубиство. Ово сазнајемо из говора који је Флавије, као заповедник јудејских трупа, одржао својим саборцима, објашњавајући им зашто је и против њихове воље одлучио да на позив Веспасијана оде њему, свом победнику, иако му то „отачествени закони“ забрањују.¹³ Таква забрана је, највероватније, постојала због тога да заповедник, одлазећи победничком непријатељу, не би одао нешто што непријатељ никако не би требало да сазна, а можда и зато да би се избегао ризик да угледан јеврејски племић буде претворен у римског роба.

Друго, према јудејском схватању, кажњавање робова на начин и према мери које одреди њихов господар било је господарево природно право, засновано на статусу робова и власти господара према њима. Флавије у поменутом говору каже: „Држи се да је праведно да се одбегли роб кажњава, чак и онда када напусти зле господаре – а зар да се не сматра за грех ако бежимо од Бога, најбољег господара“ (III, 8, 5).

II

6. Правни положај римских робова, а тиме и њихов фактички положај у свакодневном животу, добро је познат и тешко је о томе рећи нешто ново. Међутим, као што је већ напоменуто, задржаћемо се само на оним римским робовима који су били Јудејци, у нади да ћемо можда тиме дати и неки мали допринос познавању ове институције римског права, уз ограничење да ће као извор служити искључиво Флавијев *Јудејски раџ*.

Као и свуда, Јевреји су постајали римски робови пре свега тако што су ратни заробљеници претварани у робове. Судбина заробљеника зависила је искључиво од одлуке римског заповедника, који је могао да их ослободи, да их претвори у робове, или да располаже њима на други начин. Флавије наводи случај младог јеврејског хероја Елеазара, кога је приликом борби за освајање тврђаве Махере на превару ухватио један Египћанин који је служио у римској војсци. Римски заповедник Луциније Басус наредио је да Елеазара скину голог и шибају на месту видљивом са јерусалимских зидина, на којима је било много људи, како би јудејски народ

¹³ „Отачествени закони“ се спомину и на месту где је реч о забрани да Јеврејин буде јеврејски роб. Нисмо успели да нађемо ближа обавештења о њима, вероватно се ради о ратном праву.

гледао мучење њиховог хероја. Потом је Басус наредио да се припреми крст на који би био разапет Елеазар, иако није озбиљно мислио да то учини. Уплашени Јудејци одмах су послали неколико виђених људи да са Римљанима преговарају о предаји тврђаве, а заузврат Басус је ослободио Елеазара (VII, 6, 4).

У току завршних операција на покоравану Јудеје и освајању Јерусалима, Тит је, пошто је заузео горњи део града, амнестирао око 40.000 људи и рекао им да иду куда хоће. То су били углавном старци, жене и деца, као и они за које је Тит преко својих поверљивих људи добио обавештења повољна по Римљане. Сви остали су били убијени (VI, 8, 2). У овом случају се из Флавијевих података не види да је било ко претворен у роба. Међу амнестиранима је сигурно било доста оних који су своје ослобођење платили сребром и златом. С друге стране, на овакав поступак Тита можда је утицало и његово велико пријатељство са Јосифом Флавијем.

Међутим, Тит није увек био тако милостив. Када је после неколико мањих неуспеха прешао у офанзиву и тиме почео опет да заробљава Јевреје, он је дозволио војницима, огорченим због претрпљених пораза, да сами суде заробљеницима. Војници су са задовољством хватали не само заробљене борце, већ и грађане који су бежали од ватрене стихије која је захватила Јерусалим и од општег пакла који је у њему завладао. Они су ухваћене Јудејце шибали и на разне начине мучили, а затим су их одводили цезару да њима даље располаже. Према Флавију, дневно је заробљавано око 500 људи. С обзиром на то да су војници користили дато им право да располажу заробљеницима на начин како желе, они су их многе и сами продавали. Због малог броја купаца Јевреји су продавани у бесцење (VI, 8, 2). Флавије нас обавештава да је тада вредност ливре злата пала на половину, а римски војници су имали огромне количине злата, па су робове продавали у бесцење (VI, 8, 1).

Веспасијан је после освајања Тарихеје послао Нерону, који се тада налазио у Грчкој, 6.000 најснажнијих младих Јевреја да би учествовали у изградњи Коринтског канала (III, 10, 10).

После коначног освајања Јерусалима Титус је заробљеним становништвом располагао на следећи начин (VI, главе 8 и 9):

- најлепши и најснажнији младићи одабрани су да учествују у тријумфалној поворци Титовој при повратку у Рим;
- велики број заробљеника одвојени су да буду гладијатори (према Флавију, те исте зиме само у Цезареји убијено је у борбама гладијатора 2.500 Јевреја);
- многи су поклоњени провинцијама да би као гладијатори учествовали у свечаностима организованим поводом победе над Јудејцима;

- остали мушкарци старији од 17 година послати су у Египат да би радили у рудницима.

О судбини осталог становништва Флавије не говори. Он само наводи да је укупан број заробљених мушкараца, жена и деце у Јерусалиму у завршном делу јудејског рата износио 96.000 – што је за оно време било много.

Јудејци су масовно претварани у римске робове и из других разлога а не само током ратних операција, и то одлуком римског намесника, донетом због непослушности или одбијања да испуне његове наредбе. После убиства Цезара, Касије је у својству управитеља источних провинција продао у ропство становнике четири јудејска града који су одбијали да плате наметнут им порез (I, 1, 2). Калигула је претио да ће становнике Јерусалима продати у ропство ако буду и даље одбијали да у свом храму поставе његов кип. Калигула је у међувремену био убијен, па је несрећа избегнута (II, 10, 1).

7. Флавије наводи и неколико примера велике оданости робова према господару. Не види се довољно јасно да ли су то били робови из Јудеје, али их помињемо као случајеве који показују да су поједини робовласници поступали са својим робовима тако да су успевали да код њих изазову поштовање и љубав.

Тако је описан случај Антонијевих гладијатора, стационираних у Малој Азији, где су вежбали за игре предвиђене у част Антонијеве победе над Октавијаном. Када су чули за Антонијев пораз у бици код Акцијума, гладијатори су пешке кренули преко Киликије у Сирији, са намером да се у Египту ставе на располагање своме господару (I, 20, 1). Сиријски прокуратор Сибин кренуо је у Јерусалим у пратњи својих робова, које је био наоружао, и то са циљем да заплени благо које су Јевреји чували у храму. Робови су, дакле, у овом случају били господареви војници, и он је у њих имао више поверења него у одред римске војске којим је такође могао располагати (II, 3, 1).

Насупрот овим примерима, Флавије у већем делу књиге о јудејском рату судбину Јевреја који су постали римски робови описује најцрњим бојама. Што се рат приближавао крају, положај заробљених који још нису били продати у ропство постајао је све тежи, нарочито жена које су римским војницима служиле за забаву.

8. Римљани су истакнутим племићима са Истока, онима које су били заробили или који су због сукоба у својој земљи сами желели да се склоне у Рим, дозвољавали да се заједно са породицама настане у Риму. Међу њима је било и угледних Јудејаца. Тако се Аристокл, који је требало да постане јудејски цар (I, 6, 1), после сукоба са братом Хирканом склонио заједно са својом породицом

у Рим (I, 7, 7). Његов противник Антипатар је за њега тада заједљиво рекао да је „римски роб у бекству“, што, наравно, није било тачно, јер је Аристобулу пружено римско гостопримство. Ово исто се може рећи и за самог Јосифа, који је после првог јудејског устанка, као млад човек, принудно боравио у Риму. Он је тај боравак користио за читање и употпуњавање свог образовања.

9. У књизи *Јудејски раџ* описан је један посебан, неуобичајен начин ослобађања роба. Посреди је био сам Јосиф Флавије.

По налогу Нероном, Веспасијан је заратио против Самарије. После заузећа града Јотопате тражио је да му доведу Јосифа, тада веома успешног команданта јудејске војске, који му је задавао много тешкоћа у освајању тога града, у намери да га пошаље Нерону. Обећао је да неће бити погубљен. Јосиф је, следећи једну своју визију,¹⁴ одлучио да по божјем наређењу мора да оде Веспасијану и да му саопшти да ће он постати римски цар. Веспасијан га је саслушао, није га послао Нерону, али га је затворио и ставио у окове (III, 8, 9). Када је после две године римска војска у Египту и Јудеји изгласала свог команданта Веспасијана за владара, он се сетио Јосифовог пророчанства и одлучио је да га ослободи. На предлог Титуса, то није учињено на уобичајен начин, већ су окови разбијени секиром, што је значило „да никада није ни био окован“ (IV, 10, 6). Могло би се рећи да се у овом случају радило о посебном начину ослобађања из ропства, о некој врсти *restitutio in integrum* у статус слободног човека. Међутим, од тада је Јосиф свом имену додао и гентилно име свог ослободиоца и постао Јосиф Флавије, иако нема никаквих других наговештаја да је између њега и Веспасијана успостављен патронатски однос. Ово ослобођење га, у сваком случају, није спречило да доцније у великом ослободилачком рату и одбрани Јерусалима стане на чело јеврејских трупа и зарати са Римљанима.

10. У књизи *Јудејски раџ* има мало података о римским ослобођеницима, а осим тога није увек јасно шта су они били по народности, па ни то да ли је међу њима било и Јевреја.

14 Јосиф је још као јеврејски првосвештеник у својој младости, нарочито после повратка из пустиње, испољавао дар предвиђања будућности. Доцније је прорекао разарање Јотопате и дан када ће до тога доћи, као и своје заробљавање. Сматрао је да је то све божја воља и да му сам Бог дозвољава да види унапред оно што је наурио да му уради. Веспасијан у почетку није веровао Јосифу, сматрајући да су његове речи „Да немам да извршим једно наређење божије, ја бих врло добро знао шта је јудејски закон и како треба да умре војсковођа“ – пука измишљотина. Међутим, Веспасијанови саветници и пријатељи скренули су му пажњу на ранија Јосифова предвиђања која су се обистинила, па је он тада поверовао и зато га није послао Нерону већ га је задржао за себе, али окованог.

Описан је један случај у коме се Помпеј показао као веома наклоњен своме ослобођенику. Он је наредио да се у целости обнови град Гадара, који су били разрушили Јудејци, и то само зато што је тај његов ослобођеник био пореклом из тог града (I, 7, 2). Приликом коначног заузећа и разарања Јерусалима, Веспасијан је одредио једног свог ослобођеника, који се налазио у пратњи током целог тог ратног похода, да буде чувар за рад способних заробљеника, затворених у предворју храма (IV, 9, 2). Поверавање ослобођенику тако значајног задатка очигледно је последица великог поверења које је Веспасијан имао у свог оданог ослобођеника, већег него што га је имао у своје официре.¹⁵

Најпознатији римски ослобођеник био је, свакако, сам Јосиф Флавије. Он је за релативно кратак период прешао пут од јудејског племића и првосвештеника до римског заточеника, потом од ослобођеника путем пресецања његових окова секиром до поновног учесника у јудејском рату на страни свог народа, да би на крају постао миран римски грађанин који се посветио писању историје јеврејског народа, живећи удобно у Риму до краја свог живота.

III

11. Флавијева казивања о робовима, јудејским и римским, могу се у *Јудејском рату* сматрати оним делом штива који је најверодостојнији. Због тога се подаци о њиховом правном положају, о начинима на које су постајали робови или били ослобађани из ропства, и о њиховој улози у свакодневном животу, могу користити као релативно добар извор сазнања при проучавању ропства, и то чини једну од вредности које ова књига има за савремене историчаре.

Описи велике привржености Јевреја према независности њихове државе, према слободи личној и националној, а затим губитак свега тога и разарање њихове највеће светиње, Јерусалимског храма, значајан су прилог познавању јеврејске историје у времену које је претходило њиховом великом егзодусу и расејању по свету. Током следећа два миленијума, до данашњег дана, Јевреји су очували своју националну свест, своју веру и међусобну кохерентност, и дали су велики допринос стварању и развиту наше савремене

¹⁵ Флавије наводи и мање-више познате податке о Нероновим ослобођеницима. Када је видео да неће моћи да задржи престо, Нерон је препустио владавину Нимфидију и Тигелину, својим омиљеним ослобођеницима, који су и пре тога имали високе положаје, а били су „најнедостојнији од свих ослобођеника“. Он сам је, са четворицом других верних ослобођеника, побегао и затим се убио. (Нимфидијус Сабинус и Софонијус Тигелинус били су последњи префекти Неронове преторијанске гарде.) IV, 9, 2.

цивилизације. Многи велики синови јеврејског народа, попут Алберта Ајнштајна, заслужни су за развој науке која је, поред осталог, крајем овог столећа омогућила коришћење атомске енергије, док су други још у прошлом веку створили темеље савремене филозофије, модерне социологије и других друштвених наука.

Јосиф Флавије био је марљив хроничар догађаја у јудејском рату и цењен писац историје јеврејског народа. Његове књиге, писане на арамејском језику, преведене на грчки и доцније превођене на многе језике, биле су веома коришћене, па и популарне како међу Јеврејима тако и међу хришћанима.¹⁶ То је и данас за историчаре вредан извор сазнања, али и за шири круг читалаца занимљиво и узбудљиво штиво.

Jelena Danilović*

JEWISH AND ROMAN SLAVES ACCORDING TO JOSEPHUS FLAVIUS' *JUDEAN WAR*

Summary

From the abundance of information the statesman, military commander and writer, Josephus Flavius provides on the Roman conquest of Judea in the first century A.D., we single out and examine in this paper what he recorded about slaves. The aim was to check and study what is generally known about slavery in the age of Antiquity, with the details given by Flavius.

The first part of this work deals with the slaves owned by Jews, regardless of their ethnic origin and how they came to be slaves. Like everywhere else in the ancient world, the slaves who lived in the palaces of rulers and noblemen (*familia urbana*) enjoyed a better position. Educated slaves, who had the confidence of their masters, were entrusted with various assignments and missions, even with organising conspiracies. The slave-women in palaces worked at the weaving loom or produced other handiwork, and were also selected as concubines. Their price was sometimes high. Details as to how slaves were obtained are very scarce. The soldiers taken prisoner in battle did not always become slaves, but captured Romans were immediately put to death, if they did not commit suicide.

It was the rule that a Jew could never be the slave of another Jew. In the Roman empire, the word slave was also used for people who had the

¹⁶ Познато је да су Флавијеве књиге још од раног средњег века биле веома важне за хришћане, због тога што је он једини антички писац и историчар који спомиње Исуса Христа.

* Dr. Jelena Danilović, Professor at the Faculty of Law of the University of Belgrade.

status of *peregrini*. In this way, Eleazar, the defender of the Fortress of Massada, called on the people and the army, to commit suicide collectively before the Romans overran the fortress, and in his speech described their earlier status as *peregrini*, as "harmless slavery". On the other hand, examples are mentioned in which slaves and freemen demonstrated great devotion and love for their masters. However, a master also had the right to inflict severe punishment on his slaves, which Flavius considered to be his natural right. According to "patriarchal laws" a military commander was forbidden to surrender to the enemy, among other things, so as not to become a Roman slave.

The second part of the paper deals with Roman slaves who originated from Judea. There is less data about this with even fewer specific details. A more thorough description exists about the fate of the population of Jerusalem after Vespasian captured the city. Otherwise, Flavius also mentions, but also of the terrible fate of the Jews, after Jerusalem was finally taken.

Lastly, law historians, for instance, may find an interesting example in the manner in which Vespasian liberated Josephus Flavius from slavery, after the latter had spent two years in captivity, chained in a prison. His chains were severed with an axe, which symbolised that he had been granted the status of a freeman.

Little is known about freemen, but such data speaks of the great confidence their patron showed to them. The best known freeman, of course, was Josephus Flavius himself, who became a peaceful Roman citizen, dedicated to writing the history of the Jewish people.

Key words: *Slaves. – Wars. – Prisoners-of-War. – Patron Relations. – Jewish Views on Slavery. – Releasing Slaves from Bondage.*

Jelena Danilović*

LES ESCLAVES JUIFS ET ROMAINS D'APRES LA GUERRE DE JUDEE DE FLAVIUS JOSEPHE

Résumé

De l'abondance des données laissées par Flavius Josèphe, dirigeant et chef de guerre puis écrivain, sur la conquête de la Judée par les Romains au cours du Ier siècle de l'ère chrétienne, nous avons extrait et étudié celles concernant les esclaves. L'objectif de ce texte est de vérifier et compléter les connaissances générales et bien connues sur l'esclavage dans l'antiquité, grâce aux données laissées par cet auteur. Nous avons consacré la première partie de ce travail aux esclaves au sein de la société juive, sans tenir compte de leur origine ethnique et des causes les ayant réduits à la condition d'esclaves.

* Dr Jelena Danilović, professeur à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

Comme cela était le cas dans l'ensemble du monde antique, les esclaves rattachés aux cours des souverains et des nobles (familia urbana) bénéficiaient d'un traitement plus favorable. Ceux qui étaient dotés d'une instruction et jouissaient de la confiance de leur maître se voyaient notamment confier diverses tâches et missions, allant même jusqu'à l'organisation de complots. Les esclaves de sexe féminin y accomplissaient des activités de tissage et de tricotage, alors que certaines se voyaient choisies comme hétaires. Leur valeur marchande était parfois très élevée.

Les données concernant la façon dont la société juive acquérait ses esclaves sont très succinctes. Les soldats faits prisonniers lors des batailles n'étaient pas toujours réduits à l'état d'esclaves. Le sort des ennemis romains était plus cruel puisque, s'ils ne se donnaient la mort eux même, ils étaient immédiatement exécutés.

La règle en vigueur était qu'un Hébreu ne pouvait jamais être esclave d'un autre Hébreu. Le mot esclavage couvrait aussi le statut des peregrini au sein de l'Etat romain. Ainsi, lorsque, devant l'imminence de la prise de Massada par les Romains, Eléazar, défenseur de la forteresse, exhorte le peuple et les soldats à procéder à un suicide collectif, il dit que leur statut antérieur de peregrini était un "esclavage facile". On relève aussi des exemples de grand dévouement et d'amour des esclaves et affranchis envers leur maître. Ce dernier avaient toutefois le droit de punir très sévèrement ses esclaves, ce que Flavius Josèphe considère comme un droit naturel. D'après "les lois anciennes" le chef de l'armée n'avait pas le droit de se livrer à l'ennemi, entre autre pour ne pas devenir esclave des Romains.

La deuxième partie de ce travail traite des esclaves romains originaires de la Judée. Les données les concernant sont plus sommaires et n'offrent que quelques rares détails. Le sort des habitants de Jérusalem après la prise de la ville par Vespasien est décrit plus en détail. Flavius Josèphe mentionne aussi quelques exemples de dévouement remarquable d'esclaves envers leur maître, mais aussi le triste sort des Hébreux après la prise de Jérusalem.

Enfin, la façon dont Vespasien a affranchi Flavius Josèphe peut retenir l'attention des historiens du droit. L'empereur a fait briser avec une hache les chaînes de ce dernier, enchaîné depuis deux ans dans un cachot, acte par lequel il a obtenu le statut de l'homme libre.

Rares sont les données sur les affranchis. Elles illustrent toutes des exemples de la grande confiance dont leurs patrons faisaient montre à leur égard. L'affranchi le plus célèbre est assurément Flavius Josèphe lui-même qui est devenu citoyen romain et s'est consacré à la rédaction de l'histoire du peuple hébreu.

Mots clés: *Esclaves. – Guerres. – Prisonniers de guerre. – Patronat. – Vues juives sur l'esclavage. – Affranchis.*